

LA ZONA 14 DE L'OPPIDUM DEL PUIG DE SANT ANDREU D'ULLASTRET. UN CONJUNT ARQUITECTÒNIC DELS SEGLES IV I III AC

Ullastret, arquitectura, emmagatzematge i transformació de productes cerealístics, rituals de fundació, culte al crani, metal·lúrgia.

Aurora Martin* **Sandra Casas**** **Ferran Codina**** **Joan Margall**** **Gabriel de Prado****

En los últimos años en Ullastret se han descubierto diversos edificios de grandes dimensiones, organizados entorno a patios. En la zona 14 se han identificado construcciones de estas características, con al menos tres fases constructivas, que van desde la segunda mitad del s. IV a.C. hasta finales del s. III-inicios del s. II a.C. En ellas se han documentado rituales fundacionales y de culto al cráneo, evidencias de acumulación de productos agrícolas y de bienes de prestigio, y también actividades metalúrgicas. Estos edificios muestran la existencia de una potente clase aristocrática en Ullastret.

Ullastret, arquitectura, almacenamiento y transformación de productos cerealísticos, rituales de fundación, culto al cráneo, metalurgia.

Plusieurs édifices de grandes dimensions, organisés autour de cours, ont été découverts ces dernières années, à Ullastret. La zone 14 est un de ces batiments dans lequel on a documenté trois phases de construction allant de la seconde moitié du IVe s. jusqu'à la fin du IIIe s-début du IIe s. avant JC. On y a recensé d'importants rituels de fondation, des preuves de l'accumulation de produits agricoles et de biens de prestige ainsi que des activités métallurgiques. Ces édifices révèlent l'existence d'une classe aristocratique puissante à Ullastret.

Ullastret, architecture, accumulation et transformation de produits agricoles, rituels de fondation, culte au crâne, métallurgie.

265

In recent years, various large buildings have been discovered in Ullastret, organised around patios. Zone 14 is one of these buildings, in which three construction phases have been discovered, going from the second half of the 4th century BC to the end of the 3rd and beginning of the 2nd century BC. Important foundational rituals have been found, as well as evidence of the accumulation of farming products and prestige goods, and also metalwork activities. These buildings illustrate the existence of a powerful aristocratic class in Ullastret.

Ullastret, architecture, storage and transformation of cereal products, foundational rituals, cranium cult, metalwork.

Les excavacions en extensió dels darrers anys a l'oppidum del Puig de Sant Andreu i al poblat de l'Illa d'en Reixac d'Ullastret han permès identificar alguns edificis de grans dimensions i de planta complexa, organitzats a l'entorn de patis. Un d'ells es va trobar a l'Illa d'en Reixac (zona 15) (Martin/Mataró/Caravaca 1997).

En aquest treball es presenten els resultats de les excavacions a la zona 14 del Puig de Sant Andreu, que en un principi es va considerar un sol edifici, però que les darreres intervencions semblen indicar que es tractaria de dues unitats funcionals diferents, per bé que probablement pertanyents a un mateix grup familiar (Fig. 2 i 3)(Casas *et alii* 2004; Martin 2000; Martin/Caravaca 2000; Martin *et alii* 2000; Martin *et alii* 2002; Martin *et alii* en premsa). La importància d'aquestes restes cons-

tructives és un testimoni més de l'existència d'una societat ben jerarquitzada, amb una gran concentració de poder econòmic en algunes famílies o en determinats grups socials a Ullastret, una de les capitals del territori català en època ibèrica.

Els edificis d'aquest tipus a Ullastret varen tenir usos diversos, ateses les activitats que s'han documentat en els que han estat excavats en els darrers anys, però participen de característiques comunes, entre les quals destaca en primer lloc la seva important superfície, i també la seva situació dintre dels hàbitats, ja que es troben adossats a la muralla i estan delimitats per carrers importants. Les excavacions recents portades a terme a l'illa de cases al nord de la zona 14, han posat al descobert també evidències d'una altra d'aquestes cons-

* Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret

** Col·laborador del MAC-Ullastret

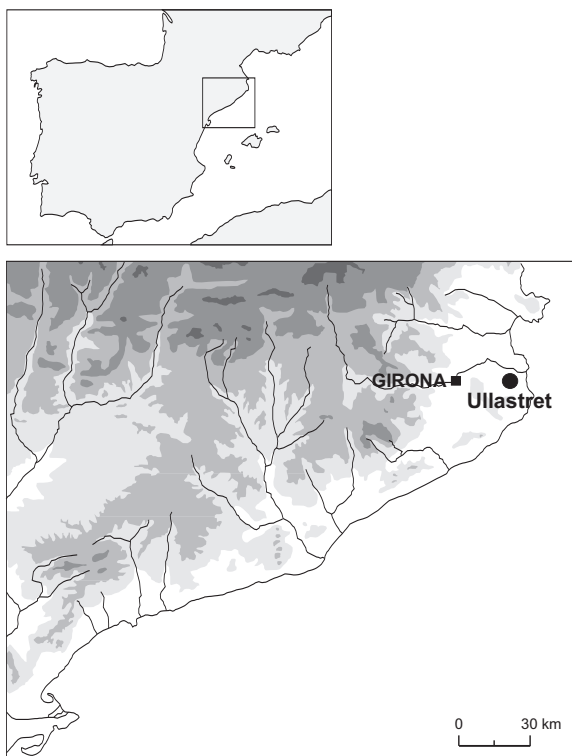

Figura 1. Mapa de situació del Puig de Sant Andreu d'Ullastret.

266

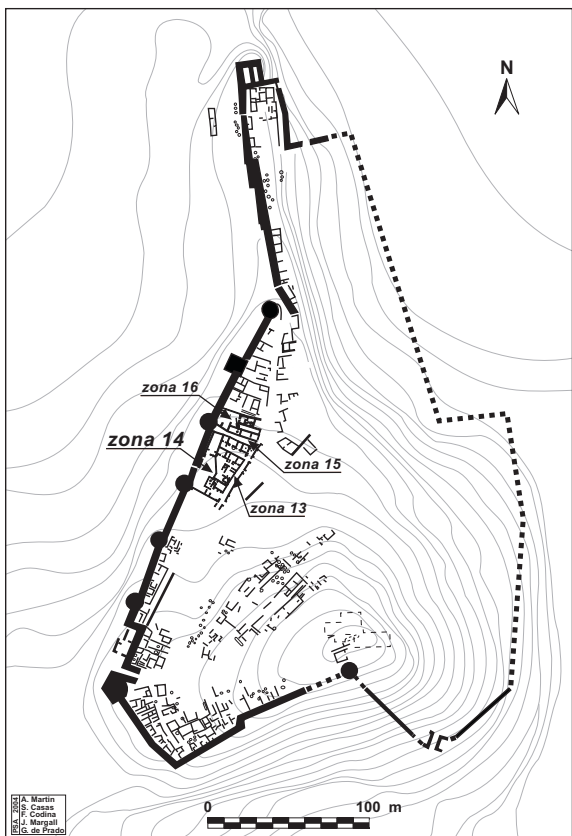

Figura 2. Planta general del Puig de Sant Andreu.

truccions, la zona 16, de la qual la separa el carrer que dóna accés a la torre 4. De tota manera, en estar travessada diagonalment per una de les terrasses modernes de condicionament del turó com a camps de conreu, la zona 16 ha sofert un important arrasament que no permet conèixer la seva planta completa i per tant la seva interpretació és problemàtica.

Per altra banda, l'excavació d'aquests edificis ha permès replantejar la interpretació d'altres conjunts constructius descoberts amb anterioritat a l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu. Un d'ells es troba situat a l'angle sud-oest del jaciment, adossat a la muralla també, i el seu pati, a l'entorn del qual s'obren habitacions amb avant-sales porticades, havia estat interpretat com a plaça (Oliva 1955, 383). Un altre edifici que es pot incloure en aquesta categoria es troba a la part central del jaciment (Maluquer 1976; Maluquer/Picazo 1992), a la zona anomenada Camp Triangular, al nord de les zones 14 i 16. També està adossat a la muralla, i té un pati enllosat (Figs. 2 i 3).

A l'espai entre aquest i la zona 16, sembla que encara podria haver-hi hagut un altre edifici de les mateixes característiques. En aquest espai, que ha estat objecte d'excavacions també recentment (zona 9, Gracia *et alii* 2000), els nivells arqueològics excavats més moderns són de la primera meitat del s. IV aC, però per damunt de les estructures constructives que es relacionen amb aquesta ocupació, se'n conserven altres descontextualitzades.

LA ZONA 14 DEL PUIG DE SANT ANDREU

És un conjunt constructiu de forma trapezoïdal allargada, amb una superfície de 1023,50 m². Pel seu costat oest es troba adossada a la muralla occidental en el tram comprès entre les torres 3 i 4. Pel costat est limita amb el carrer 13, una de les principals vies de circulació de l'*oppidum*, que sembla haver existit durant tota l'època ibèrica i que posava en relació les portes 1 i 4 anteriorment a la reurbanització de la porta 1 en la forma com es coneix actualment. Aquest carrer assoleix 4 m d'amplada en alguns punts del seu tram adjacent a la zona 14. Pel costat nord, la zona 14 limita amb el carrer 15, que, partint de l'anterior, dóna accés a la torre 4. Pel sud queda tancat per un mur que el separa d'una zona per excavar encara, però en una fase urbanística anterior hi hauria hagut un altre carrer, que la construcció de la zona 14 va englobar en el seu interior, que permetria l'accés a la torre 3. Aquest carrer, però, va continuar en ús a l'est del carrer 13 (Fig. 4). És un vial estret i a través d'ell probablement es podia fer la connexió entre la terrassa en la qual es troba la zona 14 i la immediatament superior, per bé que, atesa la seva poca amplada, aquesta via devia ésser secundària, i l'accés principal entre les dues terrasses molt pro-

Figura 3. Vista aèria de la zona 14 i de les zones adjacents.

bablement es troba més al nord. En el costat est del carrer 13, una discontinuïtat en els trams de mur que el delimiten pel costat de llevant, davant del sector 15, emmarca una obertura més ampla que el carrer descrit més amunt, que sembla correspondre també a un altre espai públic obert, un carrer o una petita plaça. Els murs que formen el costat est del carrer 13 són, en la seva major part, de construcció molt acurada, en especial els que formen el tram més septentrional, que es va bastir amb grans carreus de pedra sorrenca similars als utilitzats a la construcció dels temples de l'àrea sacra, però de majors dimensions.

ORGANITZACIÓ ESPACIAL I FASES CONSTRUCTIVES DE LA ZONA 14

A la zona 14 hi ha dos patis, de mides diferents, entorn als quals s'organitza l'espai de les dues unitats funcionals (Fig. 4). Un a la banda septentrional, el sector 13, que a la fase més antiga englobava també el sector 6, amb una superfície d'uns 65 m². Amb tots els sectors que funcionen conjuntament amb ell, la superfície és d'uns 190 m². Un altre meridional, molt més gran, amb una superfície superior als 400 m², que comprèn els sectors 11 i 12/12a, als quals s'obren les entrades de diverses estances, directament o a través de pòr-

tics. A la zona 14, a l'igual que a la zona 15 de l'Illa d'en Reixac, la major part de les habitacions estan orientades a sud i a oest, cosa que permetia un millor aprofitament de les hores de sol i la protecció del vent de nord dominant a l'Empordà. L'accés a l'interior del pati 13 en aquesta fase es feia a través d'una gran entrada que obria cap al carrer 13, mentre que al pati meridional, s'hi accedia per dos portes, una a l'extrem est del sector 12a i l'altra de mides desconegudes al sud del sector 17. Aquestes entrades es mantenen en ús al llarg de tota la vida d'aquest conjunt constructiu, amb modificacions que haurien afectat especialment a la més meridional.

La construcció dels sectors situats al costat nord del pati 11/12 (sectors 1/2, 3, 4 i 5) és acurada i molt sòlida. Els murs dels sectors 1/2 es van bastir mitjançant la combinació de carreus que tenen l'amplada del mur amb trams de doble parament unit amb fang. Aquest sistema també es va utilitzar en els murs perimetrals dels altres sectors d'aquesta banda de la zona 14, però bé que els carreus es trobin més espaiats, i igualment en els sectors 10/30, que formen l'angle nord-est. A la resta de murs de la zona, incloses les parets mitgeres entre els sectors 3, 4 i 5, la tècnica usual de construcció és la de doble parament unit amb fang, amb la utilització de carreus o de blocs ben tallats de forma molt

més puntual, reservant-los especialment per a la construcció de les cantonades.
 L'excavació de la zona 14 no està acabada, però en l'estat actual dels treballs es poden proposar tres fases constructives i una d'abandonament per a tot el conjunt.

Fase 1

En la primera fase constructiva de la zona 14 es determinen ja dos aspectes fonamentals en la definició de l'espai, atès que assoleix la superfície que tindrà al llarg de tota la seva vida, i que, internament, s'organitza entorn als dos patis.

Figura 4. Planta esquemàtica de les diferents fases identificades a l'edifici zona 14.

Figura 5. Vista de l'entrada al sector 12 de la zona 14 des del carrer/zona 13.

Figura 6. Vista general del carrer/zona 13.

cap al pati meridional, i és aquesta part, en especial pel que respecta als sectors que conformen el costat sud-est, la que experimentarà la major part de les remodelacions arquitectòniques i d'organització espacial al llarg del temps. Per aquest motiu és difícil conèixer amb precisió quin era el seu aspecte a la primera fase. Probablement van haver-hi construccions d'aquest primer moment que no s'han conservat, ateses les reformes posteriors.

El pati meridional, a la banda nord es pavimenta amb un enllosat, que s'estén des de la porta d'entrada que comunica amb el carrer 13 fins a la muralla. Aquesta pavimentació té una longitud de 23,5 m i una amplada d'uns 2,15 m, amb una superfície total de més de 50 m² (Fig. 5). La resta del pati tenia el sòl de terra. L'enllosat té un pendent acusat cap a l'interior del pati i cap al carrer 13, acabant en el límit amb aquest en un petit dipòsit rectangular que permetia controlar la sortida de les aigües pluvials cap al carrer. En aquesta fase el carrer està pavimentat amb terra compactada (UE.13043 i 13044) i petites pedres (UE. 13039); l'enllosat del pati s'integra dintre d'aquest paviment i el desguàs aboca en una canal oberta al sòl del carrer (Fig. 6 i 9). També a la cara exterior del mur que delimita per l'est el sector 17, es van trobar dues lloses verticals que formaven l'extrem del desguàs d'una canal que prové de l'interior del sector, i que té el fons format per petites lloses, en pendent cap al carrer. Sobre el nivell de circulació més antic del carrer, i adossat al mur de llevant, davant del sector 10, es va trobar un petit forn metal·lúrgic bastant arrasat, de forma més o menys ovalada.

En aquesta fase al pati es construeix una plataforma adossada a la muralla (sector 29), a la qual es puja mitjançant una escala de la qual se n'han conservat dos graons de pedra sorrenca, encara que podria haver-ne tingut un altre, actualment desaparegut. Des de l'es-

cala s'accedia a la muralla i la seva construcció va comportar l'eliminació d'una filada dels blocs de pedra del parament interior d'aquesta. La construcció d'aquesta plataforma es va fer en el moment en què es va amortitzar l'accés a la torre 3, quan es tanca el carrer que hi conduiria des del carrer 13, com a alternativa per pujar a la muralla des de l'interior del pati. La plataforma té una obertura vertical, de funció desconeguda, però que possiblement s'hagi de relacionar amb un sistema de desguàs (Fig. 4, I; Fig. 5).

El bloc constructiu que obre al nord del pati meridional, està format per habitacions amb avantsala porticada, els sectors 1/2, 3/19, i 4/18 – 5/18. Als pòrtics 2 i 18 es conserva un basament de columna de forma troncocònica a cada un, que formarien part dels sistemes de sustentació de les bigues que aguantarien les cobertes, juntament amb els murs laterals dels sectors. En el sector 19 no s'ha trobat cap basament *in situ*, però a la vora n'hi ha un de reaprofitat en una refacció de l'enllosat del pati. Aquests basaments de columna, com tots els altres apareguts a la zona 14, i de manera general a Ullastret, són de pedra sorrenca.

El sector 1 és una gran sala, d'11 m de longitud nord-sud per 5,5 m d'amplada est-oest, amb una superfície total de 60,5 m². El seu mur occidental es troba separat de la muralla per un passadís estret, l'amplada del qual disminueix de nord a sud, que es devia utilitzar com a espai de recollida de les aigües pluvials. En aquest sentit cal esmentar que en el nivell d'abandonament, dintre del passadís es varen trobar àmfores ibèriques esclafades, gairebé senceres, que podrien haver servit com a dipòsits de recollida d'aigua. El sòl és de morter de calç amb preparació de grava, excepte a l'angle nord-oest de l'habitació, en el qual hi ha una petita zona pavimentada amb lloses de pedra. A la part central de l'estança es conserven les restes d'una gran llar quadrada d'1,40 m², feta amb una capa de terra cuita, amb

Figura 7. Detall d'una de les ofrenes localitzades al sector 1 de la zona 14.

els costats delimitats per línies incises fines, que es troba sobre una capa de ceràmica, sota la qual hi havia una base de calç barrejada amb sorrenca desfeta. L'aparició de dos forats de forma el·lipsoidal, de 70 x 50 cm el més septentrional i de 85 x 50 cm el meridional, centrats en l'eix nord-sud del sector, excavats profundament al sòl per a aguantar dos grans pals de sustentació del teulat d'aquesta sala, assegura que aquest era a doble vertent. Als murs es conserven restes de revestiment de morter hidràulic¹, que estava pintat amb una banda ampla de color negre blavós a la part baixa, en una altura corresponent almenys al basament de pedra, i a la resta de l'alçat era blanc amb línies fines de color vermell. Part de l'elevació de tovot del mur de llevant d'aquesta habitació es va trobar desplomada sobre el veí sector 3, i es va poder observar que la cara corresponent a aquest altre sector també havia estat revestida amb morter en tota la seva alçada, decorat també amb línies de pintura vermella.

La construcció del sector 1 va comportar el dipòsit previ d'un important conjunt d'ofrenes de fundació, situades a la part davantera de l'habitació, formades per sis ovi-caprins² (Fig. 7), posades sota la preparació del paviment, una d'elles amb dos individus i les altres amb un de sol. Una altra ofrena estava constituïda per un grup de malacofauna marina, amb una valva de *Glycymeris*, dos *Acanthocardia* i un *Cerastoderma* i un fragment de *Cardidae*³, que es van trobar junt a una fíbula ben conservada, decorada amb corall. També es va trobar un fragment de frontal i altres ossos possiblement d'un nadó. Igualment, al sector 27, l'espai entre el mur

occidental del sector i la muralla, es va trobar una altra ofrena fundacional, un gos en connexió anatòmica, amb el cap sota un dels blocs de la filada inferior del mur de ponent del sector 1.

El sector 2, en aquesta fase tenia la funció de porxo del sector 1, i els seus murs laterals són prolongació dels d'aquest. Estava pavimentat amb morter de calç, i a la porta d'entrada al sector 1 hi havia un llindar de pedres. L'entrada forana del sector 2 estava marcada per un llindar format per grans lloses rectangulars, posades delimitant l'enllosat del pati. Sobre aquest llindar hi ha el basament de columna de sorrenca esmentat, troncocònic amb dues motlures, i un altre element de pedra sorrenca de forma cilíndrica, amb una línia incisa a la seva part central, que sembla part d'un fust de columna que simula un especejament en tambors. Ambdós elements probablement haurien format part de la columna central de sustentació del teulat del porxo.

A l'est del sector 1 es troba el 3, que en aquesta fase tenia una superfície de 28,30 m². Es troba precedit pel porxo sector 19, que s'hauria sostingut sobre una columna central i sobre les prolongacions dels murs laterals del sector, que tenen la mateixa longitud que les dels murs de sustentació del porxo sector 18, i són més curtes que les del 2. Els porxos 19 i 18 varen estar pavimentats amb terra a totes les fases. Al sector 4 es van trobar tres blocs de pedra adossats al mur est, d'ús incert, però que possiblement s'han de relacionar amb el reforç de les estructures de coberta. En el sector 5, que tenia un llindar de pedra a l'entrada, es va trobar una llar de cuina, construïda amb sola de ceràmica. Entre els escassos materials arqueològics que s'hi associen hi ha les restes de dues olles de ceràmica de cuina a torn de tradició púnica. Sota el sòl, també s'han recuperat dues ofrenes d'ovicaprins, situades als angles de l'estança més propers a la porta.

En el costat de llevant del pati, el sector 15 obria directament a aquest, a l'igual que el 17, que en el seu interior té una estructura semicircular de pedra construïda en aquesta fase. Paral·lela al mur meridional d'aquest sector s'ha documentat una canalització que va d'oest a est, i fa pendent cap al carrer. La funció d'aquest sector és incerta, ja que la construcció del sector 25 a la fase següent va produir un important arrasament de les estructures d'aquest costat de l'habitació. Aquest fet impedeix també establir la relació que hagués pogut tenir la canalització amb les activitats que es practiquessin en el sector 17 o en el 28. Aquest darrer és una estança rectangular que va estar en ús només a la fase fundacional. Al seu interior s'ha trobat una

1.- Anàlisis efectuades pel Departament de Cristal·lografia, Mineralogia i Dipòsits Minerals, Fac. de Geologia U.B.
2.- Estudi preliminar de Jordi Nadal.
3.- Estudi preliminar d'Àlicia Estrada.

estructura circular feta de pedres lligades amb fang, d'1,05 m de diàmetre, que podria ser un basament per sostenir un molí. A l'est del sector 28 s'han descobert altres estructures de difícil interpretació, atès l'arrasament esmentat, produït a la fase següent.

El pati septentrional en aquesta fase s'estenia des del carrer 13 fins al mur oriental del sector 1, i estava pavimentat amb enllosat. El sector 8 estava empedrat parcialment amb petites pedres i va tenir dues llars, una en cubeta i l'altra construïda sobre el paviment, amb solera de ceràmica. L'existència en el sector 9 d'un banc fet de pedres, adossat al mur oest i d'una petita llar mal-mesa vora la porta, fa pensar que es podria tractar d'un espai domèstic, possiblement una cuina. Per sobre s'hi van localitzar restes d'incendi, amb nombroses cendres i fragments de fustes cremades.

El sector 10, una habitació gairebé quadrangular que ocupa l'angle nord-est de l'ínsula (Fig. 8), sembla que sempre va tenir accés únicament des del carrer 13, a través d'un espai porticat, el sector 30. El sòl, que s'ha conservat parcialment, estava pavimentat amb una capa fina de morter de calç. Un element a destacar és l'existència d'una plataforma enllosada en forma de quart de cercle, situada a l'angle nord-est de l'habitació, que es troba una mica aixecada respecte del paviment, i que s'hauria utilitzat com a banc d'emmagatzematge, ja que davant d'aquesta estructura es

varen trobar restes de diverses àmfores ibèriques caigudes. Al centre del sector 10 s'ha trobat un basament de columna de pedra sorrenca, alineat amb un altre basament que es troba al porxo, i amb el costat nord de la porta de comunicació entre els dos sectors, que té el llindar de pedra.

Fase 2

En aquesta fase es realitzen importants modificacions de reestructuració de l'espai, que comprenen la construcció de noves estances i canvis en la circulació interior de la part meridional del conjunt, que a partir d'aquest moment s'estructura en dos cossos, ja que el pati meridional es divideix en dos mitjançant un mur diagonal. L'existència d'una porta en aquest mur, permetia la circulació interior entre totes les estances que obren als sectors 11 i 12.

També es practica una obertura, la porta 8, en el parament de la muralla, al temps que es modifica el nivell de circulació del sector 11 amb l'aportació d'un farcit de terra que s'enrasa amb la part superior del graó més baix de l'escala que puja a la plataforma o sector 29, i s'amortitza el sector 28. L'obertura de la muralla es troba condicionada de forma molt acurada, amb els murs laterals fets de carreus i el sòl enllosat. No es tracta d'una porta com la resta de les trobades a la muralla, ja que no s'obre en tota l'alçada del mur, sinó només

Figura 8. Vista general del sector 10 de la zona 14.

fins al nivell contemporani del sòl del pati. Per això s'ha de suposar que el seu ús es relacionava amb activitats de caràcter militar, tal vegada per a la instal·lació d'una màquina de guerra.

En aquesta fase el sector 1 no experimenta modificacions, en canvi el 2 perd la funció de porxo en ésser tancat parcialment amb un mur, en la construcció del qual es van reaprofitar el basament i el fragment de columna que haurien sostingut la coberta en la fase 1. A més, el sector 2 es pavimenta amb *opus signinum*. Amb la construcció del sector 25 es reestructura l'accés que permet la circulació cap a l'interior del pati 11 i dels sectors 1 i 2. La nova edificació va comportar l'arrasament de les estructures del costat sud del sector 17, amb la consegüent amortització i destrucció parcial de la canalització que el travessava, i de les del sector 28 i de les altres a l'est d'aquest. La porta del sector 25 es construeix centrada en l'eix est-oest de l'habitació. El seu paviment era de terra cremada i per sota hi havia una ofrena d'un ovi caprí.

A la part central del pati 12 es construeix una estructura de pedra, formada per quatre murs que delimiten un espai dintre el qual hi ha un basament circular, al qual s'accedeix per una porta en el mur sud. L'estructura es troba situada sobre un enllosat construït al mateix nivell que el del pati, i podria ser el basament d'un lloc de combustió que estigués en relació amb el taller metal·lúrgic que es troba als sectors 12, 15, 16 i 17. En efecte, en el sector 15, que en aquest moment es compartimenta en dos espais (sectors 15 i 16), es va trobar un forn metal·lúrgic vora el qual hi havia un bloc de pedra sorrenca molt desgastat per la seva part superior, que possiblement es va utilitzar com a enclusa. Al centre del sector es va trobar un altre bloc de pedra que podria haver estat utilitzat com a basament d'un pal de sustentació del teulat. Un altre element que relacionem amb el funcionament del taller metal·lúrgic és un gran bloc cúbic de sorrenca, buidat parcialment en forma de dipòsit, que es va trobar sobre l'enllosat del sector 12, adossat al mur nord del sector 16. A Ullastret s'han trobat altres dipòsits d'aquest tipus a la vora de forns metal·lúrgics, un vora la porta 1 i un altre al sud de la torre septentrional. Aquesta relació es coneix també al jaciment del Mas Castellar de Pontós (Pons dir. 2002, 135-136), fet que s'ha de relacionar amb la necessitat de disposar d'aigua durant el procés de treball dels metalls. Les habitacions obertes cap al passadís enllosat del sector 12 experimenten algunes modificacions estructurals. Es reestructura l'espai interior dels sectors 3 i 4, ampliant el segon en detriment del primer. A més, al pòrtic 18 es construeix un petit compartiment (sector 21), que tal vegada es va utilitzar com a rebost, i al qual

s'accedeix des de l'interior del sector 4. També s'instal·la, al sector 18, un gran bloc paral·lelepípedic de pedra sorrenca, adossat al costat est de la porta d'entrada al sector 4.

En l'estat actual de l'excavació, des d'aquesta fase en el pati 13 es documenten activitats d'emmagatzematge i de transformació de productes alimentaris. Estructuralment es produeixen reformes puntuals. La part més occidental del pati es tanca parcialment, formant el sector 6. Al sector 9 desapareix el mur nord, amb la qual cosa es produeix un accés de gran amplada des del carrer 15, mentre que l'aparició d'un petit mur en el costat sud de l'habitació sembla indicar l'existència d'una porta que tancaria l'accés cap al pati.

Al sector 8 l'entrada es pavimenta amb enllosat i sobre el paviment hi havia una llar amb solera feta de ceràmica i algunes pedres. La construcció d'aquest paviment va anar acompanyada de la deposició de vuit ofrenes de fundació, amb ovi caprins, situades en aquest cas en fosses. A tres de les ofrenes hi havia dos animals i a cada una de les altres un de sol⁴.

Al pati, en el costat est de l'entrada a aquest sector, es construeixen dos forns per a la cocció d'aliments, un d'ells de gran tamany, de 2,64 per 2,02 m de diàmetre, i l'altre menor. A l'est del forn major, l'excavació ha posat al descobert dues pollegueres de pedra, una a tocar la paret del forn, i l'altra al costat del mur que separa del sector 14, que indiquen l'existència d'una porta que tancaria el tram més occidental del pati. En el costat oest de la porta del sector 8 hi ha un basament que es podria interpretar com a plataforma de suport per a la realització d'activitats de mòlta. En aquest sentit s'ha d'esmentar que en aquesta part de la zona 14 han aparegut molts molins, tant de vaivé, reutilitzats generalment com a material de construcció, com rotatoris, un dels quals va aparèixer sobre el nivell de circulació del pati. També s'ha trobat gran quantitat d'àmfores, ibèriques i púniques centromediterrànies, i en menor mesura, algunes grecoitàliques.

Fase 3

En aquesta fase hi ha una modificació important del nivell del paviment del pati 12, que s'aixeca entre 20 i 30 cm amb l'aportació de terres de color ocre, dures i pràcticament estèrils. Amb això s'amortitza l'enllosat d'aquesta part del pati, quedant visible només el de la part corresponent al sector 11, que es va conservar fins a l'abandonament del conjunt constructiu. Sobre aquest nivell de terres en aquesta fase hi va haver un altre forn metal·lúrgic situat davant del sector 16, i adossat a la cantonada nord-est de l'estructura de pedra construïda a la fase 2 en el centre del sector 12.

Coincidint amb l'elevació del sòl del pati, també s'amortitza el nivell original del carrer 13, amb un farcit de terres grises que el cobria directament (UE. 13028), i que contenia abundant material arqueològic, ceràmica i fauna (Fig. 9). Al carrer varen aparèixer també terres grogues compactes, adossades a dos murs, un dels quals és el mur de llevant del sector 5 (UE. 13026), i l'altre es troba a l'altra banda del carrer (UE. 13027), i correspon a una zona encara no excavada. Es pot suposar que es tracta dels enderroc de les respectives elevacions de tapia, ja que la seva llargada coincidia amb la dels murs. Sota aquests enderroc, i entre les portes d'accés als sectors 12 i 13 varen aparèixer dues espases de La Tène inutilitzades, una d'elles dintre de la seva beina, i una altra beina d'espasa més, i nombroses restes de cranis i de mandíbules humans. Tot això, que va ser trobat dintre de la canalització central del carrer junt amb altres restes metal·lúrgiques importants, hauria estat exposat penjat a les façanes. Per sobre d'aquest nivell de farciment se

n'ha documentat un altre, de circulació (UE. 13020), que es pot considerar que correspon a la fase més moderna del carrer, que coincideix amb la darrera fase de funcionament de la zona 14, i que quedava cobert pel nivell d'abandonament (UE. 13017).

Les modificacions més importants fetes en aquesta fase, però, es concentren a la part meridional del conjunt constructiu, en la qual es produeixen un seguit de reestructuracions que s'han de relacionar amb la construcció d'un pis sobre el sector 23, que probablement s'estenia també per damunt de tots els sectors que limiten amb el carrer 13, fins al pati 12a. En aquest sentit cal comentar que en els enderroc per sobre dels sectors 15 i 16, s'ha trobat gran quantitat de fragments d'*opus signinum*, de sòls i de recobriment de murs, alguns amb motlures, que no es poden relacionar amb aquestes habitacions que eren espais d'ús artesanal, que formaven part del taller metal·lúrgic existent aquí. Per això és molt probable que procedeixin d'habitacions situades en una planta superior del mateix.

La porta d'entrada al sector 25 en aquesta fase es desplaça cap al nord, per permetre la instal·lació de l'escala d'accés al pis superior, de la qual se'n conserven dos graons al sector 26, a continuació dels quals hi ha un basament quadrat fet de pedres petites, que té relació també amb la sustentació de l'escala, a l'igual que un basament de columna situat a continuació del mur de tancament de la banda oest del sector 26, sobre l'espai ocupat a la fase 1 pel sector 28. Sota el paviment del sector 25 també ha aparegut una altra ofrena, el cap d'un animal encara pendent de determinar. El sector 23 es compartimenta (Fig. 10), amb la creació de dos nous àmbits de dimensions reduïdes, els sectors 22 i 24. Finalment, per a reforçar la sobrecàrrega del pis superior sobre el mur nord del sector 23, es construeixen tres contraforts que s'hi recolzen.

Al sector 1 es detecta una petita rasa que delimita un espai rectangular al costat oest de l'habitació, en la qual es devia aguantar una compartimentació de material orgànic, de fusta o d'alguna altra matèria, que delimi-

Figura 9. Secció estratigràfica del carrer/zona 13.

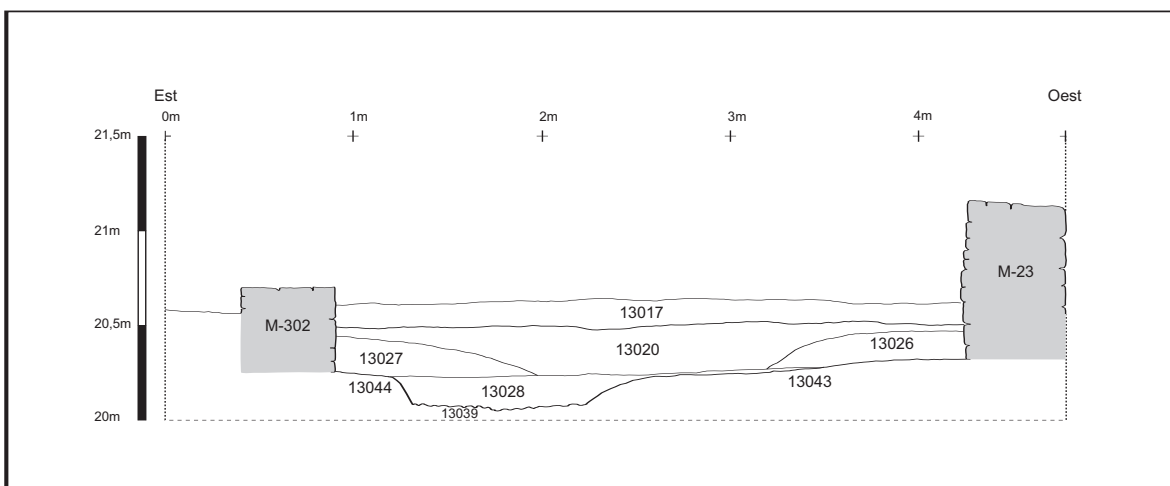
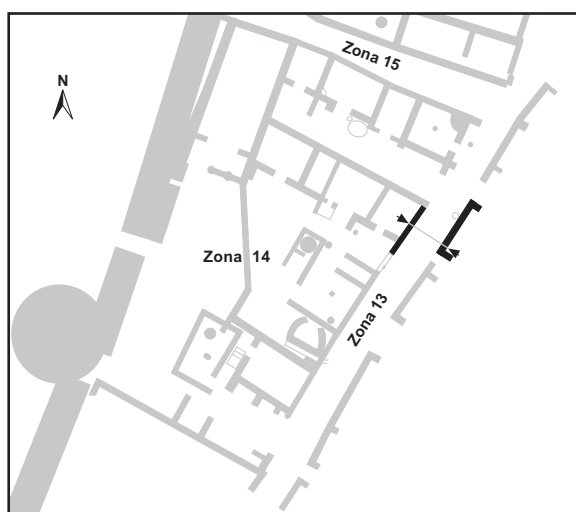

Figura 10. Vista general dels sectors 11, 22, 23, 24, 25, 26 i 28 de la zona 14.

274

tava un espai estret, de forma rectangular, adossat al mur de llevant del sector. A l'angle nord-oest de la rasa s'hi conservaven dues llosetes clavades, que s'haurien utilitzat per a aguantar la superestructura.

A la banda nord de la zona 14 les modificacions són puntuals i no comporten cap canvi estructural important. En el pati 13 continuen en ús els forns i, en relació amb les activitats culinàries, es constata la construcció del sector 14, que és un rebost allotjat a l'espai existent entre el basament annex a la porta del sector 8 i el mur est del sector 6. En aquest petit espai, que tenia l'accés enllosat, es varen recuperar dues olles de ceràmica de cuina a torn de tipus púnic, fragments de diverses àmfores ibèriques i un morter de pedra.

Fase 4

Correspon al moment d'abandonament, en el qual bona part dels sectors degueren quedar inutilitzats. D'aquest moment és la troballa de diverses restes humanes, que en la fase anterior devien estar exposades. S'ha trobat un crani al sector 12 i un altre al carrer 13, mentre que al sector 11 es varen trobar quatre mandíbules inferiors i restes d'una calota cranial sobre l'enllosat. Amb aquestes restes va aparèixer un conjunt d'àmfores púniques centromediterrànies i altres materials ceràmics (veure l'apartat d'estudi dels materials), que permeten datar la cronologia de l'abandonament del sector, i probablement de tot el conjunt en els primers anys del s. II aC.

La porta 8 es va trobar tapiada amb pedres de tamany no gaire gran, ben posades, cosa que permet afirmar que en el moment final de vida de l'*oppidum* es degué tapiar, a l'igual que varen ésser tapiades les portes 1 i 7.

INTERPRETACIÓ FUNCIONAL DE LA ZONA 14

Les dimensions de la zona 14, la seva relació amb la muralla occidental de l'*oppidum* i les actuacions que es varen portar a terme sobre aquesta per a condicionar el seu ús des del pati sector 11, l'acurada tècnica constructiva emprada en algunes parts del mateix, així com en els materials emprats en els paviments i en els arrebossats o enlluïts de decoració dels murs, en els sistemes d'evacuació d'aigües de pluja, etc., palesen la rellevància de la construcció en el conjunt edilici del Puig de Sant Andreu. És de destacar la utilització del morter de calç des de la fase fundacional, i de l'*opus signinum* a la fase 3, que es data en el darrer terç del s. III aC.

El carrer 13, al qual obren els accessos de la zona 14, en el tram adjacent a aquesta assoleix una amplada considerable, que arriba als 4 m i disposa de trams pavimentats amb còdols i pedra, i una claveguera a la qual desguassaven les aigües pluvials recollides a l'interior de l'edifici mitjançant diversos sistemes de conducció, dels quals se n'han reconegut dos. També s'ha de destacar la situació central d'aquest conjunt dintre de l'*oppidum*, i la qualitat constructiva d'alguns dels murs que delimiten el carrer 13 per la seva banda est, encara per

excavar, però que indicarien que aquesta és una zona del jaciment en la qual es concentrarien diversos edificis de característiques singulars.

A la zona 14 del Puig de Sant Andreu s'han documentat activitats de caràcter domèstic, artesanals a petita escala i d'emmagatzematge i transformació de productes alimentaris. Al mateix temps s'hi van realitzar activitats que tenen relació amb el funcionament de la muralla i per tant amb la defensa de l'*oppidum*. També són importants per a definir la seva funció els nombrosos actes rituals que s'hi relacionen.

Les activitats de caràcter domèstic es documenten per l'existència de llars de cuina, als sectors 5, 8 i 9. El taller metal·lúrgic localitzat en el costat est del pati meridional, del qual se n'han descobert forns de les fases 1 i 3, també indica treballs de reparació i/o d'obtenció de metall a petita escala. La importància de les instal·lacions destinades a magatzems i a llocs de transformació de productes alimentaris que es troben en els sectors de la banda septentrional de la zona 14, evidència una important capacitat de captació i de gestió de recursos agrícoles. Els dos forns descoberts al pati 13 i els nombrosos molins que s'hi associen, haurien estat utilitzats per a la transformació i la cocció de productes alimentaris a una escala relativament important.

Almenys a dues de les fases constructives es produeixen modificacions sobre l'ús i l'estructura de la muralla. Entre aquestes s'han d'esmentar la privatització de l'accés a la torre 3 des de la fase fundacional, que va comportar la construcció de la plataforma (sector 29), amb la seva escala d'accés com a alternativa per pujar a la muralla. També l'obertura practicada en la mateixa (porta 8), que pel moment no té paral·lels en altres fortificacions ibèriques.

Al costat de la muralla es troba el sector 1, espai de dimensions i de característiques arquitectòniques excepcionals. A la gran llar construïda al centre de la sala sobre el sòl de la fase més vella, atesa la decoració, tot i que senzilla, que la delimitava i l'absència de deixalles de cuina no se li pot atribuir aquesta funció. L'enllosat del pati construït a la fase 1 només es manté sempre en ús precisament davant del sector 2, i sobre aquest paviment es va trobar una important acumulació de restes humanes, que haurien estat exposades al mur de façana de l'entrada del conjunt constructiu format pels dos sectors. Per tot això interpretem el conjunt format per aquests dos sectors com un espai de representació gentilícia.

També són importants per a definir la seva funció les activitats rituals documentades. Les ofrenes de fauna

descobertes sota els paviments dels sectors 1, 5, 8 i 25, junt amb la d'un gos dipositat a l'exterior del mur oest del sector 1 (sector 27), documenten la complexitat dels rituals fundacionals que es varen produir en el moment fundacional i en les remodelacions posteriors, l'abast total dels quals no coneixem encara. Els animals escollits de forma majoritària són els oviscaprins, constitutius d'un dels recursos econòmics bàsics de la comunitat. El gos, poc present entre la fauna domèstica d'Ullastret, va ser trobat també en una ofrena al temple b, però en aquest cas només el crani.

Tant a la zona 14 com en el carrer 13 han aparegut de forma important les restes d'esquelet cranial humanes. Les trobades al carrer 13, haurien estat exposades a la façana anteriorment a la remodelació de la fase 3, junt amb espases de La Tène. Al sector 13, davant de l'entrada al 8 també s'ha documentat aquesta associació de crani amb una espasa amortitzada. De la fase d'abandonament procedeixen les mandíbules trobades al sector 11, a l'entrada del sector 2 i el crani aparegut sobre l'enllosat del sector 12. La troballa d'una espasa amb dues perforacions sobre el sòl d'abandonament del sector 30, que hauria estat exposada probablement penjada és una confirmació de què el ritual de l'exposició de cranis i espases es practica al llarg de tota la vida del conjunt. A Ullastret l'associació cranis/espases, ja s'havia documentat en la sitja 146 de l'*oppidum*, i també a l'edifici cultural de l'Illa d'en Reixac (zona 15), i és un ritual que es troba a Catalunya, especialment a les comarques més septentrionals i orientals. Aquestes exposicions conjuntes de cranis/espases, com constata C. Rovira, apareixen preferentment en els llocs públics, de trànsit i en una posició elevada: carrers, pòrtics o accessos a edificis públics, muralles i basaments, és a dir, on resultaven més visibles (Rovira 1998, 174).

També sembla que es podria reconèixer una activitat de culte en el sector 25, annex a l'entrada meridional de l'edifici. En efecte, sobre un sòl pràcticament buit d'altres troballes corresponent a la fase 3 es varen dipositar dos vasos bicònics de ceràmica grisa de la costa catalana, un a cada angle del costat oest de l'habitació, a més d'un ganivet de ferro, amb mànec d'os decorat amb incisions (Fig. 11).

L'acumulació de béns de prestigi, amb les espases de La Tène aparegudes al carrer i a l'avantsala del sector 30, corresponents a dues fases de funcionament diferents i un ast de ferro trobat davant de l'entrada al sector 23 en el mateix nivell que les espases del carrer, així com altres elements de mobiliari metàl·lic de bronze, o set braçalets de pasta de vidre celta⁵, és també excepcional.

5.- En el conjunt de jaciments ibèrics d'Ullastret fins ara s'han descobert un total de vint braçalets de pasta de vidre, dels quals cinc han estat trobats a l'interior d'aquest edifici i dos en el tram adjacent del carrer 13.

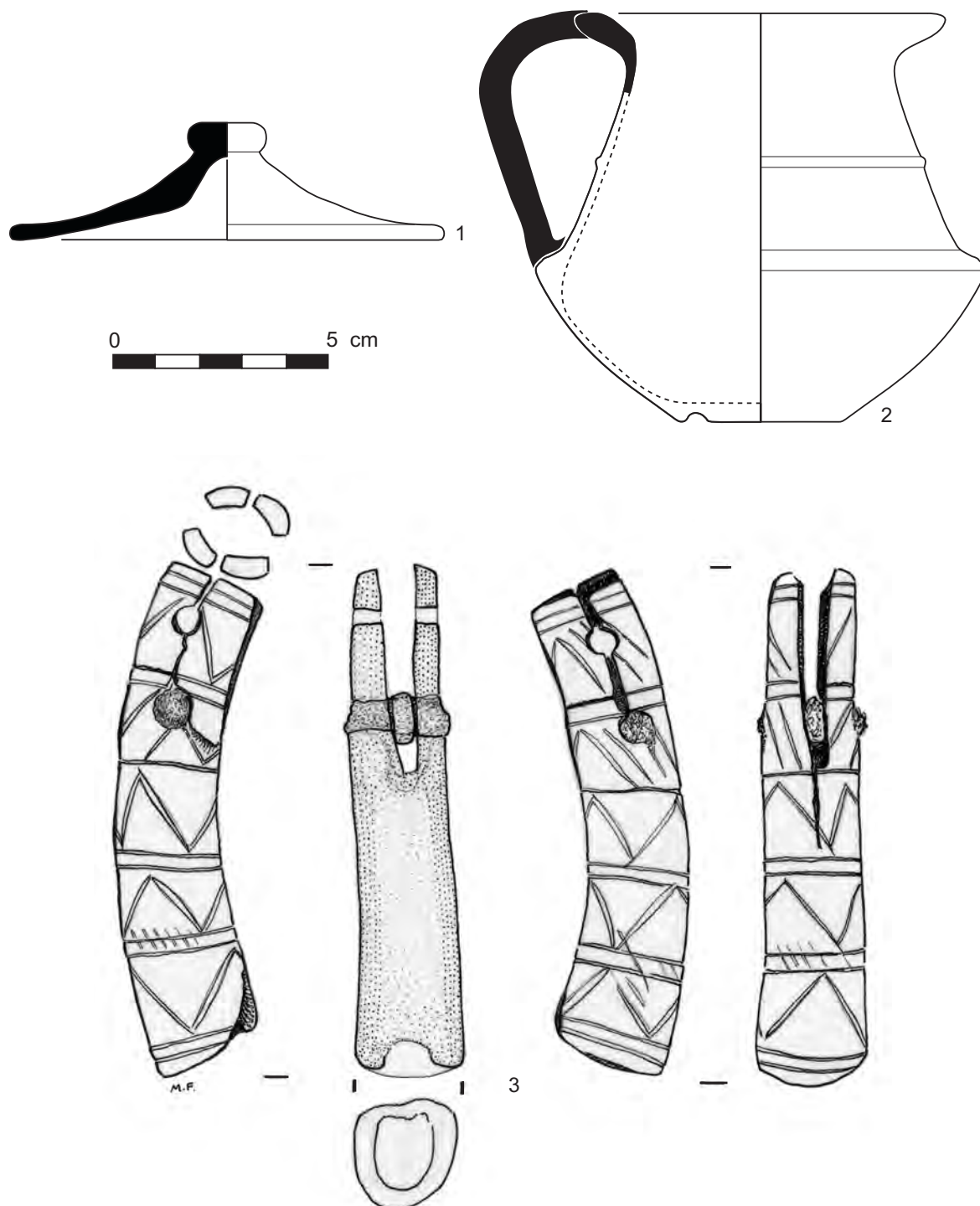

Figura 11. UE 14288. 1, ceràmica de cuina a torn; 2, costa catalana; 3, mànec d'os decorat.

En l'estat actual de l'excavació es pot afirmar que en el bloc adjacent a la muralla es concentrarien les activitats relacionades amb la defensa de l'*oppidum*, amb l'administració i amb la representació del grup familiar que ocupava el lloc, com es manifesta amb la construcció de la gran sala 1, o l'existència molt probable d'un espai de culte a la vora de l'entrada, al sector 25, mentre que en els

espais que s'articulen al voltant del pati 12, que manté la seva relació amb l'11 mitjançant una porta en el mur que els separava, es concentrarien les més pròpiament domèstiques i al bloc septentrional les d'emmagatzematge i transformació de productes agrícoles. Per tot això creiem que la zona 14 s'ha d'interpretar com dues cases pertanyents a un mateix grup familiar de la classe aristocràtica.

CRONOLOGIA D'UTILITZACIÓ DE LA ZONA 14. ELS MATERIALS CERÀMICS DE LA FASE FUNDACIONAL I DE L'ABANDONAMENT

La descoberta en els nivells fundacionals de materials que es daten des de meitats del s. IV aC, ha permès ampliar l'arc cronològic de la vida de la zona 14 respecte al què s'havia considerat inicialment (Martin 2000; Martin/Caravaca 2000; Martin *et alii* 2000; Martin *et alii* 2002). En efecte, va ésser planificat i construït a meitats o en el tercer quart del s. IV aC, per bé que caldrà precisar més la data fundacional, i que va perviure, amb dues remodelacions importants, fins a l'abandonament de l'*oppidum* a principis del s. II aC.

Els materials del moment de fundació

En l'estat actual de l'excavació s'han assolit els nivells fundacionals a diversos sectors. En aquest treball es presenten només els descoberts durant la campanya de 2003ª sota la preparació del paviment de calç de la primera habilitació del sector 2 (UE. 14329), o al sector 27, al nivell sobre el qual es va dipositar l'ofrena fundacional de cànid trobada sota la fonamentació del mur oest del sector 1 (UE.14365), i al nivell que el cobria (UE. 14367). En aquests conjunts es troba de forma puntual algun material més modern.

En aquestes UE, la ceràmica a torn fina d'importació és exclusivament àtica, i hi predomina la de vernís negre, mentre que la de figures roges és escadussera. Les àmfors d'importació són en la seva majoria púniques, i encara que les més nombroses són les púnicoebusitanes, n'apareixen també de centromediterrànies. De forma esporàdica apareix àmfora massaliota, de la qual no s'ha identificat cap forma. Les ceràmiques de producció indígena en la seva majoria corresponen a gerros per a emmagatzematge, de ceràmica de pasta de sandvitx o de comuna reduïda o oxidada, amb formes i usos equiparables; la de la costa catalana es troba en menor quantitat, però constitueix la vaixel·la de taula predominant, amb formes tant del repertori indígena com d'imitació de les ceràmiques d'importació contemporànies. També es troba de forma incipient la ceràmica de cuina a torn de producció local, produïda amb pastes molt semblants encara a les de la ceràmica feta a mà, que continua constituint de forma majoritària els atuells de cuina. L'envàs i contenidor de transport majoritari, és l'àmfora ibèrica.

La UE. 14367, és la que ha donat el conjunt ceràmic més nombrós d'aquest període a la campanya del 2003. Entre el material indígena la ceràmica feta a mà és abundant (58 fragm 10 indiv.) (Fig. 12, 1 a 6), amb vasos de perfil en S, un fragment de tapadora o plat girador,

i una base plana d'un petit gobelet de perfil molt robust. Aquesta elevada proporció de ceràmica a mà, a Ullastret és també un indicador de nivells no posteriors al s. IV aC. Entre la ceràmica a torn fina destaca l'aparició d'un conjunt de ceràmica de la costa catalana, (16 fragm, 5 indiv.), en el qual s'han documentat formes de vasets bicònics (Fig. 12, 12 i 13) i *skyphos* (Fig. 12, 10 i 11). El grup més important, però, és el format per les ceràmiques de pasta de sandvitx, (129 fragm, 6 indiv.), i les comunes (113 fragm, 5 indiv.) (Fig. 12, 7 a 9), amb gerres de perfils bitroncocònics o ovoïdes, amb vora girada a l'exterior. També s'ha trobat algun fragment de ceràmica de cuina a torn, que en fases posteriors constituirà el grup més nombrós d'actuals de cuina. L'àmfora ibèrica és la més abundant, (191 fragm, 2 indiv.) (Fig. 12, 20 i 21).

La ceràmica fina d'importació és àtica (35 fragm., 9 indiv.), de la qual dos fragments informes són de figures roges (Fig. 12, 18), i la resta de vernís negre, amb set *skyphoi*, un d'ells amb una inscripció ibèrica grafitada sota el peu (Fig. 12,15 i 16), i dos *bowl outturned rim* (Fig. 12,17); també hi ha una base possiblement de *bowl incurved rim* (Fig. 12, 14). Les àmfors d'importació són en la seva major part púnicoebusitanes (49 fragm, 4 indiv.) de forma PE 14 (Fig. 12,19), i apareix en poca quantitat la centromediterrània (3 fragm.) i la massaliota (4 fragm.), així com un pivot ben desenvolupat de grecoitàlica (Fig. 12, 22), de datació a finals del s. III o s. II aC, i que per tant constitueix una intrusió en aquest estrat. A la figura 13, 9 i 10 es representen un *bowl outturned rim* de la UE. 14329 i una petita copa o bol de la UE. 14365, ambdós de ceràmica àtica de vernís negre.

Els materials de la fase 1

En els conjunts ceràmics d'importació d'aquesta fase, les ceràmiques fines són vernissos negres àtics i del Taller de Roses, tot i que ocasionalment es troben Petites Estampilles. La ceràmica àtica de figures roges és escadussera. Les àmfors són púniques ebusitanes i centromediterrànies, amb increment d'aquestes darres respecte al moment fundacional, i grecoitàliques que a Ullastret apareixen a partir del darrer quartfinals del s. IV aC. El material indígena és molt semblant al de la fase anterior.

Alguns conjunts d'aquesta fase excavats el 2003 són la UE. 14111, procedent del nivell d'ús del paviment sobre el qual s'ha trobat la llar de cuina al sector 5, la UE 14323 procedent de l'entrada del sector 17 des del pati 12, la UE. 14382, del mateix sector 17, o la UE. 14326 del paviment del sector 2. A la UE.14111 no hi havia importacions; destaca l'aparició de ceràmica de

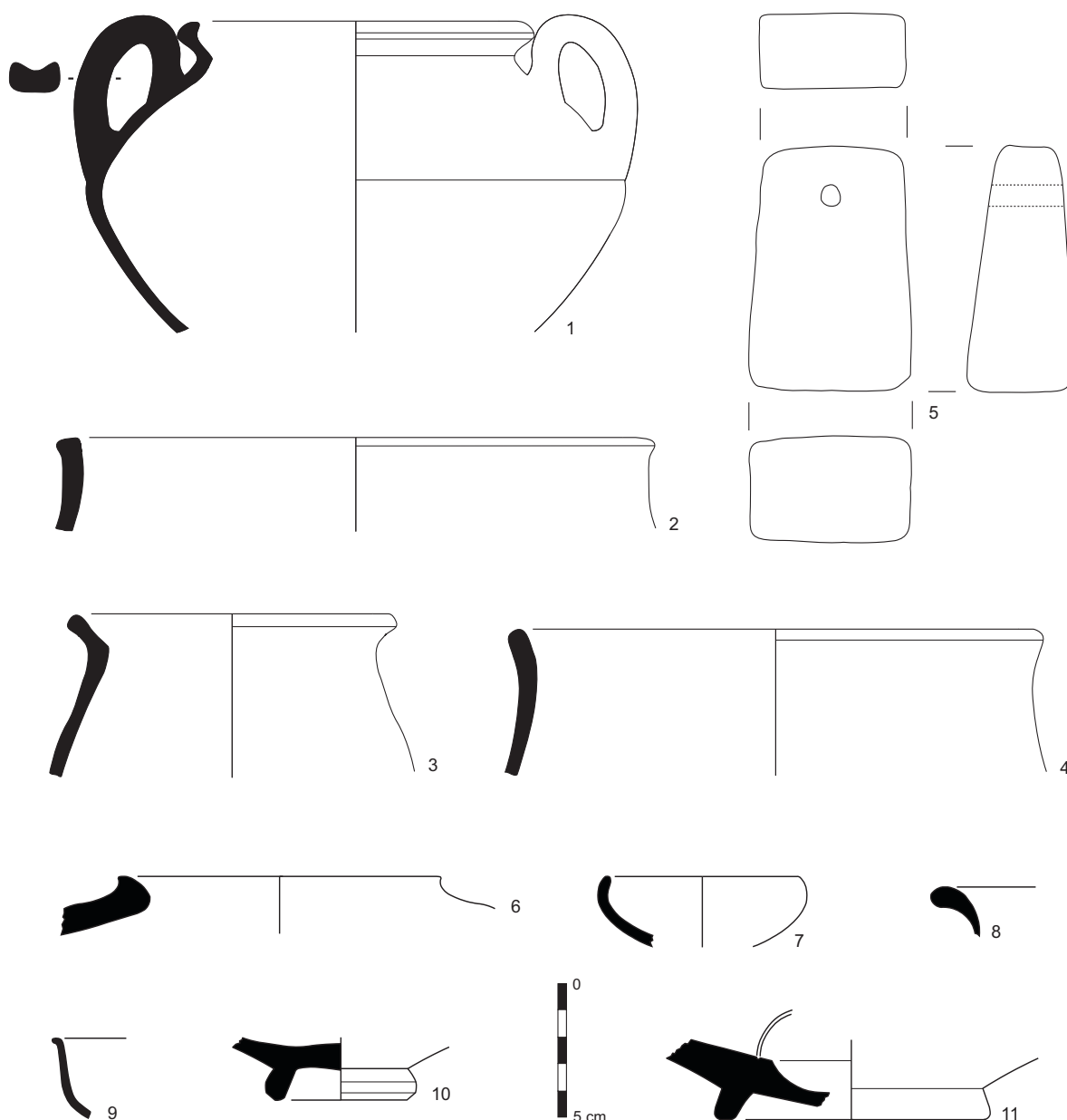

Figura 13. UE 14111. 1-2, ceràmica de cuina a torn; 3-4, ceràmica a mà. UE 14326. 5, Ponderus. UE 14382. 6, Àmfora ibèrica; 7, vernís negre; 8, comuna ibèrica. UE 14329. 9, àtica de vernís negre. UE 14365. 10, àtica de vernís negre. UE 14323. 11, taller de Roses.

cuina a torn, amb models dintre les produccions mediterrànies d'importació, però amb pasta i manufactura indígenes (Fig. 13, 1 i 3), associada a ceràmica feta a mà (Fig. 13, 2 i 4), comuna a torn i àmfora ibèrica, informes. A la UE. 14323 s'ha recuperat un total de 244 fragments, amb 11 individus. La ceràmica a torn fina d'importació és del Taller de Roses (4 fragm, 1 indiv.), amb una base d'un plat de peix (Fig. 13, 11), i hi ha una peça de comuna centromediterrània (21 fragm.), probablement un olpes. Les àmfors importades són púniques, ebusitanes (13 fragm.) i centromediterrànies (8 fragm.),

i grecoitàlica (6 fragm.). Entre la ceràmica de producció indígena, la feta a mà és poc abundant (2 fragm., 1 indiv.), amb una vora d'un vas exvasat de perfil en S. De feta a torn hi ha comuna ibèrica (57 fragm., 5 indiv.), i de pasta de sandvitx (30 fragm, 3 indiv.), que corresponen a gerres de tipus bicònic o ovoide, amb coll i vora exvasada. També de pasta clara (1 fragm.), i dolium (4 fragm). L'àmfora ibèrica és el conjunt més nombrós (98 fragm, 1 indiv.). A la UE 14382, amb un total de 66 fragments i 7 individus, el material més nombrós és la ceràmica a torn fina indígena: comuna ibèrica (18 fragm, 1

indiv.) (Fig. 13, 8), de sandvitx (20 fragm, 1 indiv.) i de cuina a torn (6 fragm, 1 indiv.). L'àmfora ibèrica 14 fragm, 1 indiv.), (Fig. 13, 6), completa el conjunt indígena. Les ceràmiques d'importació estan constituïdes per un fragment d'una petita copa del Taller de Roses, de forma 25 probablement (Fig. 13, 7). Entre les àmfores s'han recuperat cinc fragments informes de púnicoebusitana i 2 de centromediterrània. Del paviment del sector 2 procedeix un pes de teler (Fig. 13, 5).

Els conjunts ceràmics de finals del s. III i inicis del s. II aC. Des de la Segona Guerra Púnica fins a l'abandonament del poblat

En l'estat actual dels treballs d'excavació, els conjunts ceràmics recuperats d'aquesta etapa són molt més abundants que els de les fases velles.

Tot i que l'àmfora ibèrica és la més nombrosa, amb un 37% de la totalitat del material amfòric, es veu superada per la suma de les diverses importacions de l'àrea púnica, de les que n'hi ha un total del 44%, de les quals el 31% són centromediterrànies (Fig. 14, 13-20), amb els tipus Mañà D1A o T.5.2.3.1 i T.5.2.3.2 i les Mañà C1 o T.7.2.1.1, mentre que el 13% restant són produccions púnico-ebusitanes, del tipus PE-16 o T.8.1.3.1. L'àmfora greco-itàlica és el 13%. El 6% restant, probablement són àmfores gregues, de les quals no s'han trobat formes.

Les ceràmiques fines d'importació representen tan sols el 6% de la totalitat del material ceràmic recuperat, i pertanyen a tres grups. El més nombrós són les produccions del Taller de Roses, entre les quals les formes més usuals són les Lamb 25 i Lamb 23 (Fig. 14, 1-7). Entre la ceràmica campaniana A (Fig. 14, 9 i 10), les formes representades majoritàriament són les Lamb 33b i Lamb 33a, alguna de les quals té decoració de bandes horitzontals i de guirnalda de fulles d'heura de pintura blanca sobreposada. Els vasos àtics (Fig. 14, 8) tot i que residuals, apareixen amb molta freqüència, fet que demostra la llarga pervivència en l'ús d'aquesta classe ceràmica.

Entre la vaixel·la indígena predomina la comuna ibèrica i la de pasta de sandwich, amb un 58%, amb formes de gerres per a emmagatzematge, i també alguns plats de mides grans. En segon lloc, amb el 25%, apareix la vaixel·la de costa catalana. Les formes predominants són les pàteres, a vegades de vora girada, però molt sovint vertical engruixida, i les de fons umbilicat, els vasos bicònics i els bols de perfil en S.

Segueixen, amb el 14%, les peces de ceràmica de cuina fetes al torn. Altres produccions que es troben puntualment són els vasos de pasta clara. La ceràmica ibèrica pintada, que és molt escadussera, representa l'aparició dels primers *kalathos* (Fig. 14, 11). També apareixen repetidament fragments de ceràmica comuna púnica, pertanyent possiblement a formes d'olpes, i també s'ha descobert alguna altra producció de cerà-

mica comuna púnica (Equips Pontós i Ullastret 1998, fig. 19,8). A Ullastret els olpes púnics es varen imitar en ceràmica indígena comuna o tipus costa catalana oxidada, que es troben en contextos dels darrers anys del s. III-inicis del s. II aC, i que en algun cas han conservat restes d'engalba blanca (Fig. 14,12), probablement en un intent de donar-los una major similitud formal amb els importats. Aquestes imitacions poden haver estat en l'origen de la producció de les ceràmiques d'engalba blanca (Equips Pontós i Ullastret, 1998).

L'abandonament del jaciment

L'anàlisi dels materials apareguts sobre els sòls de la fase final de vida de la zona 14 indica que degué ésser abandonat a principis del s. II aC. De tota manera, al Puig de Sant Andreu hi ha alguns materials de datació posterior, com una àmfora rodia procedent de la propera zona 16, datable entorn al 180 aC. Per això cal pensar que després del 195 aC, es degué produir l'abandonament massiu i probablement forçat de la població del lloc, però que hi va quedar una ocupació puntual, en algunes zones, fet que també es constata al veí poblat de l'Illa d'en Reixac.

CONSIDERACIONS SOBRE ELS EDIFICIS DE PLANTA COMPLEXA D'ULLASTRET

L'excavació de la zona 14 del Puig de Sant Andreu, i la seva comparació amb la zona 15 de l'Illa d'en Reixac (Martin/Mataró/Caravaca 1997), han posat les bases per a definir un tipus d'edifici de gran superfície i de planta complexa, que s'estructura a partir d'un o més patis de dimensions considerables, i en els quals l'arquitectura porticada hi té un important paper. Al Puig de Sant Andreu, els treballs en curs i la reinterpretació d'estructures excavades anteriorment, permeten proposar l'existència d'altres edificis del mateix tipus, que no es presenten en aquest treball, però als quals ens hem referit més amunt, i que han estat objecte recentment d'un altre estudi (Martin *et alii* en premsa). L'anàlisi de les activitats que s'han pogut documentar en aquestes dues edificacions indica que varen tenir funcions diferents. Així el de l'Illa d'en Reixac, sense evidències d'altres activitats que les de caràcter cultual, s'ha d'interpretar com un edifici de caràcter religiós. En ambdós es documenta el culte al crani, que a Ullastret s'havia reconegut ja per diverses troballes anteriors, tot i que relacionades amb contextos diferents, carrers, muralla i sitges. Les restes humanes recuperades a la zona 14 varen ser exposades a les façanes exteriors o a les dels patis, mentre que a l'edifici de l'Illa apareixen al passadís d'entrada 16/18, procedents probablement del basament situat a l'entrada del mateix, però també es varen trobar a l'interior del dipòsit ritual del sector 2, juntes i dipositades sobre el sòl d'igual forma

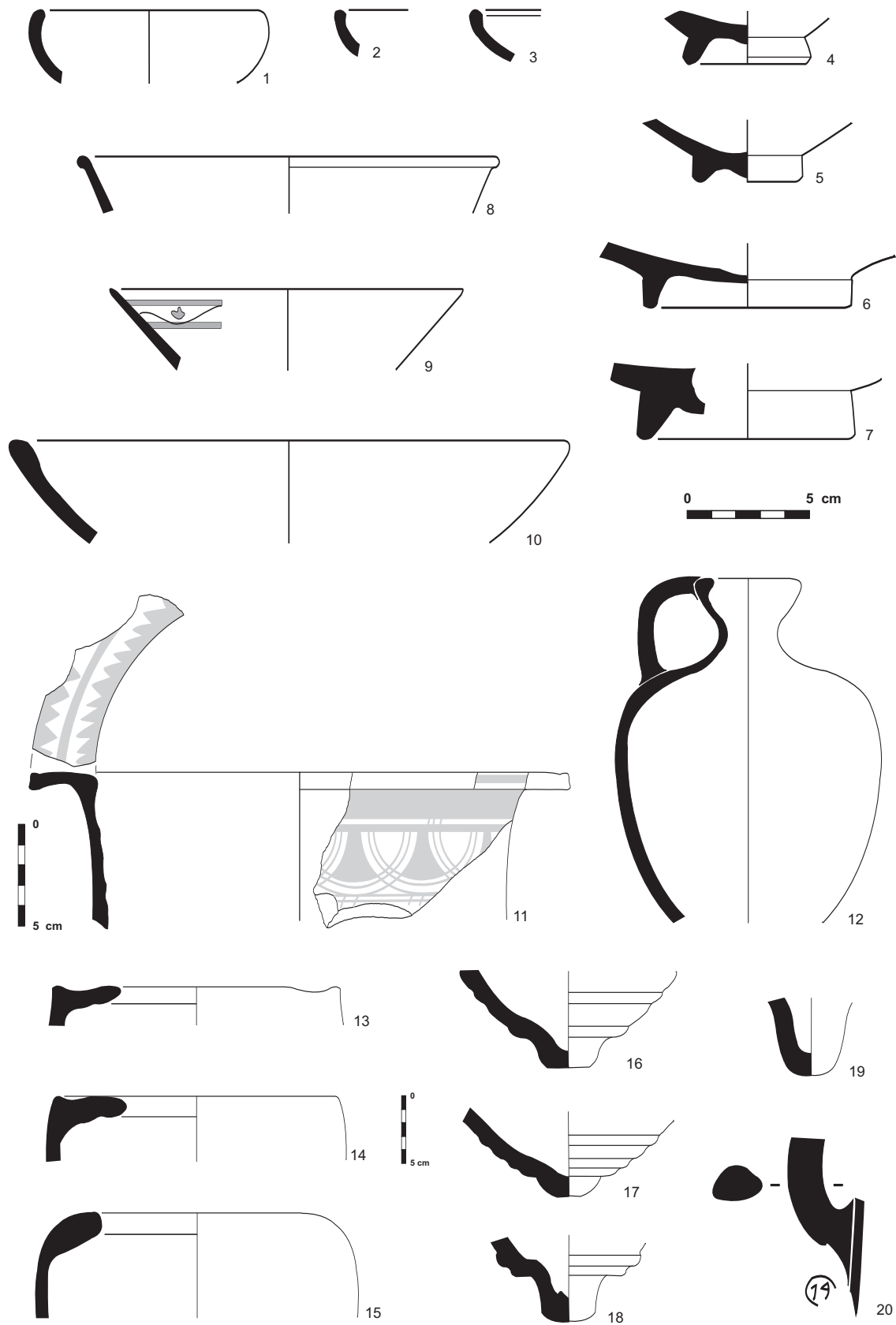

Figura 14. Materials dels nivells d'abandonament dels sectors 11, 1 i 2 (UE 14015, 14018 i 14215). 1-7, taller de Roses; 8, àtica de vernís negre; 9-10, campaniana A; 11, kalathos; 12, imitació indígena d'olpe púnica amb engalba blanca; 13-20, àmfora púnica centro-mediterrània.

que les diverses ofrenes de fauna que es varen recuperar en l'estança (Martin/Mataró/Caravaca 1997). Aquest fet sembla conferir-los un significat diferent. La possibilitat de què aquests tipus de restes pertanyin a avantpassats del grup, o que es pugui tractar de caps tallats d'enemics, ha estat plantejada per diversos autors (Dedet/Schwaller 1990, 149-150). A Ullastret diversos cranis i mandíbules conserven restes evidents de procedir de decapitacions, però la coexistència d'ambdues pràctiques no es pot descartar.

Arquitectònicament i en relació a la implantació dins la trama urbana, els edificis que hem excavat en els darrers anys, i els que hem reconegut, descoberts en treballs anteriors (Martin *et alii* en premsa), participen de diverses característiques comunes, entre les que destaca en primer lloc les seves dimensions considerables, com ja s'ha dit. També la seva situació, adossats a la muralla i la seva relació amb vies de circulació importants dintre dels hàbitats. En el cas dels edificis del Puig de Sant Andreu, es troben entre les dues portes principals del costat oest, o a les proximitats d'una d'elles. El de l'Illa d'en Reixac queda delimitat per un costat pel carrer 9, el més ample descobert fins ara en el jaciment, que s'obre en una plaça davant de l'edifici en la fase més vella. A més, el traçat de la muralla a partir del carrer 13 que el delimita per la banda nord, amb la presència de dos girs en angle recte, com en el cas de la muralla de l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu al nord de la porta 1, sembla indicar que hi hauria una porta a la seva proximitat. A més, aquest punt és el més proper a l'*oppidum* i es raonable suposar que podria haver-hi una porta que s'obrís cap a ell.

Una altra característica d'aquests edificis és la seva organització a l'entorn de grans patis, als quals s'accedeix a través d'entrades i passadissos de dimensions importants. Els sòls dels espais oberts en alguns casos tenen paviments de lloses de pedra, com els sectors 11/12 de la zona 14 i el pati de l'edifici del Camp Triangular excavat per Maluquer, al Puig de Sant Andreu, o de còdols i pedres de petit tamany, com el passadís sectors 18 i 16 de la zona 15 de l'Illa d'en Reixac, tot i que això no sigui una característica generalitzada. Els enllosats delimiten l'entrada a espais porticats i s'han de relacionar amb la recollida d'aigua de pluja de les cobertes d'aquests.

Els sòls de les estances interiors, pel contrari, solen ser de terra trepitjada, amb les excepcions dels sectors 1, 2 i 10 de la zona 14 del Puig de Sant Andreu. El sector 1 va estar pavimentat amb morter de calç sobre una preparació de graves i terra que en va substituir un d'anterior format per una capa de morter de calç barrejat amb graves, mentre que al sector 2 hi van haver tres paviments construïts successius. El sector 10 estava pavimentat amb una capa fina de morter de calç. A la zona 15 de l'Illa d'en Reixac, l'excepció la constitueix el sector 3 que estava enllosat.

La tècnica constructiva varia d'acord amb l'ús dels espais. Les habitacions del bloc nord-est de la zona 15 de l'Illa, en les quals s'han documentat el dipòsit d'ofrenes i altres activitats rituals, i les habitacions que delimiten pel costat nord el pati 11/12 i els sectors 10/30 de la zona 14 del Puig de Sant Andreu, varen ésser construïdes amb murs en els quals la utilització de carreus de pedra sorrenca és important, per be que mai exclusiu, mentre que les estances secundàries, amb funció de magatzems, les zones de treballs artesanals i altres d'ús indeterminat, varen ser bastides amb murs de doble parament units amb fang. Aquestes habitacions d'ús destacat a la zona 14 del Puig de Sant Andreu estan condicionades amb arrebossats de morter pintat, *opus signinum* o fang, mentre que a l'Illa d'en Reixac només s'han documentat enlluïts de fang.

L'arquitectura porticada hi té un gran desenvolupament. Si bé al Puig de Sant Andreu es coneixen cases amb avantsales porticades ja en el trànsit del s. V al IV aC (Gracia/Garcia/Munilla 2002), és en aquests edificis del darrer quart del s. IV i del s. III aC on aquesta solució arquitectònica assoleix el seu major desenvolupament a Ullastret i és en aquest moment també que es troba més generalitzat el seu ús en el món indígena del nord-est català. Fins i tot en un assentament de caràcter tan secundari com és el Puig Castellet de Lloret de Mar, bona part dels espais domèstics compta amb porxos que permetien un bon aprofitament de la llum diürna per al desenvolupament de les activitats domèstiques i artesanals, al temps que protegien de la pluja (Pons/Toledo/Llorens 1981).

En els s. III i II aC els edificis de grans dimensions amb pati són ben coneguts en el món ibèric català, i també es troben a tota l'àrea ibèrica, en alguns llocs amb cronologies anteriors (Abad/Sala 1993), i en el territori meridional de la Gàl·lia. Són edificacions que empen solucions arquitectòniques pròpies del món mediterrani, adaptades a les necessitats climatològiques, i que ofereixen grans espais a cel obert per a la pràctica de les activitats de la vida quotidiana. En llocs com la Magna Grècia es coneixen almenys des de la segona meitat del s. VII aC (Vallet/Villard/Auberson 1976), però en el món indígena català semblen haver-se desenvolupat molt més tard. A Ullastret l'excavació dels nivells fundacionals de la zona 14 ha posat de relleu que aquí tenen els seus orígens com a mínim a inicis del tercer quart del s. IV aC.

A la Gàl·lia, dintre d'aquest model s'han d'esmentar les cases UNF 901, UNF 1301 i UNF 1605 de Lattes (Py 1996), datades la primera en els segon i tercer quart del s. II aC i les altres dues a la primera meitat del mateix segle. És de ressaltar l'existència en les 901 i 1605 d'habitacions obertes només al carrer, que han estat interpretades com a botigues o graners, i en les que no s'han observat activitats de caràcter domèstic, com és el cas dels sectors 10/30 del conjunt constructiu de la zona 14.

A Catalunya els exemples més propers a les cases d'Ullastret, tant geogràficament com formalment, es troben en el jaciment de Mas Castellar de Pontós (Pons dir. 2002), on les cases 1 i 2 de l'establiment rural, datades entre el 225 i el 175 aC, tenen característiques de planificació i de funcionalitat de l'espai o d'us de les estructures porticades semblants a aquestes. També a Tivissa s'han descobert almenys quatre grans cases, amortitzades a les darreries del s. III aC, de superfícies entre 250 i 350/360 m² (Asensio/Miró/Sanmartí 2002), amb grans patis, per bé que en aquest cas, aquests precedeixen els conjunts constructius, i a ells s'hi obren només algunes de les habitacions.

A Ullastret però, aquests edificis assoleixen les majors dimensions conegudes fins ara en el món ibèric. En la construcció de les del Puig de Sant Andreu es varen emprar materials, com els morters o l'*opus signinum*, o solucions arquitectòniques, com els desguassos construïts amb pedra, poc usuals en l'arquitectura del jaciment. Exceptuant les escales d'accés a la muralla, totes

les altres que es coneixen a Ullastret amb l'arrencament de pedra, que documenten de manera clara l'existència de pisos superiors, es concentren en la zona 14 del Puig de Sant Andreu i la zona 15 de l'Illa d'en Reixac. Finalment cal comentar la concentració de cases d'aquest tipus excepcional a l'*oppidum*, de les quals fins ara ja se n'han descobert quatre, adjacents totes elles a la muralla oest. Caldrà comprovar en propers treballs si aquest fet també es produeix al jaciment de l'Illa d'en Reixac. La construcció d'aquestes cases és contemporània a la intensificació de l'ocupació del territori proper a l'*oppidum* per una gran quantitat de petits establiments, molt probablement de caràcter agrícola, i també per un possible barri artesanal fora muralla. Tot això documenta de manera clara la capitalitat d'Ullastret en el territori indiget, amb una gran concentració del poder econòmic i polític en el/s jaciment/s centrals, mentre que bona part de la població treballadora s'establiria en un ampli territori circumdant.

BIBLIOGRAFIA

ABAD, L., SALA, F. 1993, *El poblado ibérico de El Oral (San Fulgencio, Alicante)*, Serie de Trabajos Varios 90, S.I.P., València.

ABAD, L., SALA, F. 2001, *Poblamiento ibérico en el Bajo Segura. El Oral (II) y La Escuela*, Bibliotheca Archaeologica Hispana 12, R.A.H., Madrid.

ASENSIO, D., MIRÓ, M., SANMARTÍ, J. 2002, El nucli ibèric del Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera d'Ebre): un estat de la qüestió, *I Jornades d'Arqueologia. Ibers a l'Ebre. Recerca i interpretació, Tivissa, 23 i 24 de novembre de 2001*, *Ilercavònia* 3, Tivissa, 185-203.

BELARTE, M.C. 1997, *Arquitectura domèstica i estructura social a la Catalunya protohistòrica*, *Arqueomediterrània* I, Treballs de l'Àrea d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona.

BRUNAU, J.-L., MENIEL, P., RAPIN, A. 1980, Un sanctuaire gaulois à Gournay-sur-Aronde (Oise), *Gallia* 38, fasc. 1, Paris, 1-25.

CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J., MARTIN, A., PLANA, R., PRADO, G. DE 2004, Excavacions a l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu (Ullastret, Baix Empordà). Campanyes 2002 i 2003, *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, La Bisbal, 117-126.

DEDET, B., SCHWALLER, M. 1990, Pratiques culturelles et funéraires en milieu domestique sur les oppidums languedociens, *D.A.M.* 13, 137-161.

EQUIPS PONTÓS I ULLASTRET 1998, Les fàcies ceràmiques d'importació de l'Empordà durant el segle III i la primera meitat del s. II aC a través dels jaciments de Pontós i Ullastret, *Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant*

el segle III aC i la primera meitat del s. II aC, *Arqueomediterrània* 4, Treballs de l'Àrea d'Arqueologia de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 129-156.

GRACIA, F., GARCIA, D., MUNILLA, G. 2000, Puig de Sant Andreu (Ullastret, Girona). Zona Universidad de Barcelona. Intervenciones 1997-1999, *Cinco Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 60-67.

GRACIA, F., MUNILLA, G., GARCIA, E. 1994, Models d'anàlisi de l'arquitectura ibèrica. Espai públic i construccions religioses en medis urbans, *Cota Zero* 10, Vic, 90-101.

GRACIA, F., MUNILLA, G. 2004, *Protohistoria. Pueblos y culturas en el Mediterráneo entre los siglos XIV y II a.C.*, Edicions Universitat de Barcelona.

MALUQUER DE MOTES, J. 1976, *Història de Catalunya*, vol. 1, Ed. Salvat, Barcelona.

MALUQUER DE MOTES, J., PICAZO, M. 1992, Una casa del final del segle V a l'*oppidum* d'Ullastret, *Fonaments* 8, Barcelona, 25-51.

MARTIN, A. 1990, El s. III aC a Ullastret (Baix Empordà). Excavació del Tall LI-1, *La Romanització del Pirineu, 8è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà, Puigcerdà 1988*, Publicacions de l'Institut d'Estudis Ceretans 15, Puigcerdà, 35-41.

MARTIN, A. 2000, L'*oppidum* del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme, *L'hàbitat protohistòric a Catalunya, Rosselló i Llenguadoc Occidental. Actualitat de l'arqueologia de l'edat del Ferro*, *Actes del XX Col·loqui Internacional per a l'Estudi de l'Edat del Ferro*, Monografies del MAC-Girona 19, 107-121.

MARTIN, A., CARAVACA, J. 2000, Resultats de les campanyes de 1995 a 1997 al Parc arqueològic d'Ullastret (Baix Empordà), *Tribuna d'Arqueologia 1997-98*, Barcelona, 9-38.

MARTIN, A., CARAVACA, J., CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J., DE PRADO, G. 2000, Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà). Campanyes de 1998 i 1999, *V Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot, 68-73.

MARTIN, A., CARAVACA, J., CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J., DE PRADO, G. 2002, Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà). Campanyes de 2000 i 2001, *VI Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sant Joan de les Abadesses, 87-92.

MARTIN, A., CASAS, S., CODINA, F., MARGALL, J., DE PRADO, G. en premsa, Edificios monumentales del Ibérico Pleno en Ullastret (Baix Empordà, Girona), *Seminario La Cámara de Toya y la arquitectura monumental ibérica, 17-18 de febrero de 2003*, Casa de Velázquez, *Revista de Estudios Ibéricos*, Madrid.

MARTIN, A., MATARÓ, M., CARAVACA, J. 1997, Un edifici cultural de la segona meitat del segle III aC a l'Illa d'en Reixac (Ullastret, Girona), *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 18, Castelló de la Plana, 43-70.

MARTIN, A., PLANA, R. 2001, El nord-est català en època ibèrica i l'entitat territorial de l'oppidum d'Ullastret, *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000*, Monografies d'Ullastret 2, Ullastret, 39-52.

MARTIN, A., PLANA, R., CARAVACA, J. 2000, Les activitats artesanals als poblats d'Ullastret (Baix

Empordà, Girona), i en el seu territori, *III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric*, Saguntum-PLAV, Extra-3, València, 249-256.

OLIVA, M. 1955, Excavaciones arqueológicas en la ciudad ibérica de Ullastret (Gerona). Sexta Campaña de Trabajos, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, vol X, Girona, 317-411.

PLANA, R., MARTIN, A. 2001, L'organització de l'espai rural entorn de l'oppidum d'Ullastret: Formes i dinàmica del poblament, *Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret del 25 al 27 de maig de 2000*, Monografies d'Ullastret 2, Ullastret, 157-176.

PLANA, R., MARTIN, A., CODINA, F., CRAMPE, B., GAY, C. 2004, Excavació d'un barri extramuros de l'oppidum del Puig de Sant Andreu: El jaciment Gou/Batlle (Ullastret, Baix Empordà), *VII Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, La Bisbal*, 135-141.

PONS, E. (dir.) 2002, *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). Un complex arqueològic d'època ibèrica (Excavacions 1990-1998)*, Sèrie Monogràfica del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona 21, Girona.

PONS, E., TOLEDO, A., LLORENS, J.M. 1981, *El recinte fortificat de Puig Castellet, Lloret de Mar (Excavacions 1975-1980)*, Sèrie Monogràfica del S.I.A., Girona.

PY, M. 1996, Les maisons protohistoriques de Lattara (Ive-ler s. av. n. è.). Approche typologique et fonctionnelle, *Lattara* 9, Lattes, 141-258.

ROVIRA, M.C. 1998, L'exhibició d'armes i cranis enclavats en els hàbitats ibers septentrionals, *Cypselà* 12, 167-182.

VALLET, G., VILLARD, F., AUBERSON, P. 1976, *Mégara Hyblaea, I. Le quartier de l'Agora Archaique*, Roma.